

Бојан НОВАКОВИЋ*

ЛОНТОДОКЛА И ПИТАЊЕ КОНТИНУИТЕТА ДУКЉЕ

Иако антички град Доклеја¹ није преживио сеобу народа, он се још дуго након тога јавља у изворима. Тако се у списковима драчких суфрагана као једна од њихових епископија помиње и Диоклеа (*Διοκλεια*)², а средином десетог вијека Константин VII Порфирогенит међу насељеним дукљанским градовима наводи и Лонтодоклу, док за Дукљу каже да је у то доба пуст град³. Град Дукљу помиње и Кинам, и то чак 1165. године⁴, а име јој се јавља и у неким старим предањима. То је дало повода вјеровању да је овај град наставио да живи и послије сеобе народа, или да је у најмању руку доживио дислокацију. Додатну забуну у ово питање уносе и неки археолошки налази са Дукље, који су различито тумачени, па се прича о судбини овог града своди на више варијанти.

Када говоримо о континуитету Дукље, суштинско је питање да ли се он односио на живот тако именованог града послије сеобе народа, или је само ријеч о традицијама везаним за античку Доклеју. Већина истраживача различитих профила, данас се све више опредјељује за прву варијанту, а као један од главних доказа за то служи им царев податак о

* Аутор је кустос-историчар у Завичајном музеју Никшић.

¹ Под утицајем грчког језика рано је дошло до деформације изворног облика *Doclea*, којег налазимо код Птолемеја, али и на натписима из рушевина Дукље (*res publica Docleatium*), па се од IV в. јавља у различитим варијантама које подражавају грчко женско име *Διοκλεια*, а у средњем вијеку и царево *Diocletianus*. Данас је уобичајено да се и антички град и архонтија називају *Дукља*, иако је такав облик исправан једино када се односи на градски локалитет. Ради лакшег сналажења назив *Доклеја* у даљем тексту означаваће антички град, *Дукља* архонтију и сами локалитет, а *Диоклеја* рано-средњовјековну епископију, чије се постојање често ставља под знак питања.

² G. Parthey, *Hieroclis sinecismus et Notitia episcopatum*, Berlin 1866, 124-125.

³ *Византиски извори за историју народа Југославије*, Београд 1959, II, 63.

⁴ Ioannis Cinnami, *Epitome rerum ab ioanne et Alexio Comnenis gestarum*, rec. A. Meineke, Bonnæ 1836, 249.

Лонтодокли. Наиме, Порфирогенит у свом спису *De administrando imperio* као “велике насељене градове” у архонтији Дукљи наводи: *το Γράδεταί* (Градетай), *το Νουράδε* (Нограде) и *το Λοντοδόκλα* (Лонтодокла)⁵, који су остали неубицирани, и који се у историјским изворима под тим називима више не јављају. Због сличности са називом Дукља, Лонтодокла је изазвала велику пажњу научника. Анализом њеног назива бавило се више истраживача, и може се рећи да нијесу дијелили јединствено мишљење, иако у принципу постоји сагласност да је име града у царев спис ушло искварено, и да се његова друга компонента (*-δόκλα*) односи на Дукљу. То је у уској вези са питањем локације раносредњовековног епископског града Диоклеје из списка драчких суфрагана, јер како каже Стикоти: „...ostaje za sigurno da je na dioklejskom području od VII do X vijeka postojao jedan grad Lontodokla ili Dokla, kao nasljednik rimske Dokleje”⁶. Из наведеног констатујемо да је већ одавно присутно мишљење да су Лонтодокла и епископија Диоклеја из списка драчких суфрагана један те исти град, који се налазио у близини античке Доклеје, и који је одржавао континуитет имена дукљанске државе и епископије.

Овако замишљен слијед догађаја могао би се учинити логичним, али се овом проблему мора прићи опрезно. Састављачи notiција често су користили застарјеле архивске податке, па и у notiцијама као и у другим врстама списа често наилазимо на анахронизме и необјашњиве ситуације. То је неријетко чињено и са одређеним тенденцијама. Најбоља илустрација такве праксе старих писаца је Кинамов податак да је 1165. године освојена Диоклеа, славни град, који је основао римски цар Диоклецијан⁷, чиме је желио увеличати војни подухват у Далмацији⁸.

Легенде у којима се град Дукља помиње и после је сеобе народа такође су мотивисане добијањем звања и привилегија које је имала античка Доклеја. За њеним именом особито се често посезало у клерикалним круговима приликом различитих спорова око црквене превласти над одређеним територијама. Тако су, нпр. Дубровчани својевремено тврдили да је са Дукље на Дубровник прешло архиепископско звање када је дукљански архиепископ Јован побјегао у овај град пред Самуиловим походом на Дукљу. При том треба знати да у то доба ни учени људи нијесу знали ништа о томе ко је подигао, односно порушио Доклеју, па су те радње индивидуализоване и приписиване значајним историјским личностима. Отуда код владике Василија, у *Историји о Црној Гори*, по-

⁵ *Византиски извори за историју народа Југославије*, 64.

⁶ Piero Sticotti, *Rimski grad Doclea u Crnoj Gori*, Podgorica 1999, 216.

⁷ Ioannis Cinnami, *Epitome rerum ab iohanne et Alexio Comnenis gestarum*, 249.

⁸ Стикоти сматра да те ријечи представљају само реторичку реминисценцију на Константина Порфирогенита (P. Sticotti, н. д., 219).

датак да Немања „...разори град Диоклитију, да у њему не живе хришћани, као што се види и до данашњег дана...”⁹, гдје учачамо спој два различита предања, о Немањи као рушиоцу грчких градова, и о злом цару Дукљану као прогонитељу хришћана.

Остаци крстообразне црквене грађевине у Дукљи, као и натпис ђаконисе Аузоније пронађен крај ње, често се наводе као докази континуитета живота на овом локалитету у раном средњем вијеку. Мање се указивало на проблематичност њиховог датирања. Поједини историчари поистовјеђују је са црквом Свете Марије, која се помиње у *Љетопису попа Дукљанина*, а у вези са сахраном легендарног краља Светопелека, па је најчешће везују за IX вијек. Археолози су строжији у доношењу закључака, па су ближи увјерењу да ова капела, заједно са познатим натписом ђаконисе Аузоније са надвратника, потиче из VI вијека¹⁰. Обје стране за своје тврдње наводе и додатне аргументе, на којима се овом приликом нећу задржавати због добро познате чињенице да ова црква својим градитељским опсегом ни у ком случају не одаје утисак сакралног објекта којем би се могла приписати нека значајнија намјена.

Као што видимо, једини поузданији траг континуитета овог града назиремо у Порфирогенитовој Лонтодокли. Иако је већ одавно прихваћено да му се у другој компоненти препознаје Дукља, није се отишло даље од такве претпоставке. Како јој је у топонимији немогуће назрети траг, тежиште је стављено на проналажење адекватног локалитета који би одговарао насељу из тог периода, а који би се налазио у близини Дукље. Раније се углавном сматрало да је сједиште епископије послје првих рушења Доклеје премјештено на око три километра од ње удаљену Златицу, гдје постоје остаци двије црквене грађевине, па се вјеровало да би ту могла бити Порфирогенитова Лонтодокла¹¹. У новије вријеме све више се говори о локалитету Градина код Мартинића, гдје су у археолошким ископавањима открвени остаци раскошно уређене црквене грађевине, резиденцијалног комплекса, зидина, и други налази, па Јован Ковачевић помишља да би овај град могао бити рефугијум античке Доклеје¹². На основу дотадашњих сазнања о овом локалитету Павле Мијовић износи претпоставку да би то могла бити Лонтодокла¹³. На

⁹ Василије Петровић, *Историја о Црној Гори*, Цетиње - Титоград 1985, 45.

¹⁰ Лука Јелић, *Dokleja u ranom srednjem vijeku* у: P. Sticotti, *Rimski grad Doclea u Crnoj Gori*, 212; Иванка Николајевић, *Две белешке за историју Превалиса*, Зборник радова Византолошког института, 20, Београд 1981, 9-13.

¹¹ И. Јастребов, *Јетископија зетска*, Гласник Српског ученог друштва, XLVIII, Београд 1880, 390-404; P. Sticotti, н.д., 218.

¹² Јован Ковачевић у: *Историја Црне Горе*, књ. I, Титоград 1967, 308.

¹³ П. М и й о в и ч, *Проблемы исследования славянских городов в Черногории*, Rapports du III-e Congres International d'Archeologie Slave, t. 2, Bratislava, 1980, 269 - 275.

њих се надовезује Бранислав Борозан који сматра да је то био главни град Дукље и сједиште архонта и епископа¹⁴. Истицано је и да је Градина била предстража античке Доклеје, њен сателитски град, и сл.¹⁵, а данас је од стране многих истраживача прихваћено да је то локација Лонтодокле, односно епископског града Диоклеје, што је већ и ушло у литературу.

Због немогућности изналажења прихватљиве етимологије овог загонетног назива, од самог почетка се приступило његовом раздвајању. То је учињено на различите начине, јер је било уочљиво да би то *Λοντοδόκλα* могла бити накнадно створена сложеница у којој је Порфирогенит, или преписивач, грешком спојио два назива. Први дио овако раздвојених имена различито је тумачен, мада му је у другој компоненти препознавана Дукља. Такво тумачење сусрећемо још средином XIX вијека код Шафарика, у најстаријем осврту на овај проблем. Шафарик га дијели на *το Λοντο* и *το Δοκλα*, па за први дио претпоставља да је *Lunta*, *Linda* код Скадра¹⁶. Фрањо Рачки помишља да би *locum Lunta* могла бити Љута између Пераста и Доброте у Боки¹⁷.

Колико је етимологија овог назива замршена најбоље говоре тешкоће на које је наишао Петар Скок, најбољи познавалац Порфирогенизових грађија. Пошто је име подијелио на *το Λον* и *το Δόκλα*, објаснио је да се друга компонента имена може односити на Дукљу иако је мало напријед уписана као *Διόκληα* јер Порфирогенит и нека друга имена пише у различитим верзијама. Он прву компоненту *το Λον* објашњава графичком грешком, па би *Λον* стајало умјесто *Λοβ*, а ово за *Λοβ* које би, по њему, било примитивум од *Λοβήν*, мада је истакао да је то само нагађање које не може поткријепити јаким научним аргументима¹⁸. Иако је узимао у обзир могућност грешке у записивању, он је постојећи облик максимално испоштовао, што је и резултирало оваквим тумачењем. За разлику од њега, већина истраживача није ни водила рачуна о језичким законитостима у Порфирогенизовом писању, па је Скок са лакоћом уочавао нетачности у њиховим етимологијама.

¹⁴ Б. Борозан, *Мартинићка Градина, Civita Dioclitiana*, Средњовјековна историја Црне Горе, Зборник радова са Округлог стола Историјског института Црне Горе, 3, Подгорица 1999, 79-109.

¹⁵ Павле Мијовић-Мирко Ковачевић, *Градови и утврђења у Црној Гори*, Београд-Улцињ 1975, 61-62.

¹⁶ Pavel J. Schafarik, *Slavische Alterthümer II*, Leipzig 1844-1847, 273.

¹⁷ F. R a č k i, *Documenta historiae Chroaticae periodum antiquam illustrantia I*, Zagreb 1877, 415.

¹⁸ P. Skok, *Kako bizantinski pisci pišu slovenska mjesna i lična imena*, Starohrvatska prosvjeta, n. s. 1, 1927, 191; И с т и: *Ortsnamenstudien zu De administrando imperio des Kaisers Constantin Porphyrogenetos, Zeitschrift für Ortsnamenforschung*, 4, 1928, 237.

У првом дијелу (*то Лов*) препознавана је и стара словенска назална форма *лонг*, тј. *луг*, што је довођено у везу са жупом *Lusca* (Лушка), па се још одавно помишљало и на град *Луг* у Љешкопољу (Луг код Дукље)¹⁹, или на другој локацији, што би значило да цар у овој архонтији помиње четири града. Иако је оваква етимологија произвољна, у литератури је најбоље прихваћена, па на више мјеста налазимо податак да Порфирогенит у Дукљи помиње град *то лову* (*Лонъгъ* - Луг), при том занемарујући облик Лонтодокла²⁰.

Са већом дозом опреза овом питању прилази Константин Јиречек, који истиче да се локација Лонтодокле не може позитивно утврдити²¹. Идентификација Лонтодокле са станицом *Sallunto* на Појтингеровој табли из IV вијека јавља се још код Артура Еванса (*Sallunto-Docleatium*, тј. Салунто у Дукљи, за разлику од другог Салунта на западу)²², а прихваћена је од Антуна Мајера²³, па и у новије вријеме²⁴, али без ваљаног објашњења за разлоге његове редукције. Ту је и претпоставка да је спајање ових назива дошло као последица пресељења града Доклеје и њених институција на простор Салунта, тј. на Градину²⁵.

Да се Лонтодокла, односно средњовјековна Диоклеја, налазила на Градини вјерује и историчар умјетности, изузетан познавалац средњовјековне архитектуре, Војислав Кораћ, који се дуги низ година бавио ископавањима тог локалитета^{26,27}. Он сматра да је град највјеро-

¹⁹ P. Sticoli, н. д., 215-216; *Историја Црне Горе*, 1, 320.

²⁰ *Историја Црне Горе I*, 297; П. Мијовић - М. Ковачевић, н. д., 115.

²¹ Константин Јиречек, *Трговачки путеви и рудници Србије и Босне у Средњем вијеку*, Зборник Константина Јиречека I, Београд, 1959, 231.

²² A. J. Evans, *Antiquarian Researches in Illyricum*, Westminster 1885, 88.

²³ А. Мајер, *Антикни елементи топомастике подгоричког краја*, Годишњак наставника Подгоричке гимназије, I, Подгорица 1930, 17.

²⁴ Р. Мијовић, *Porfirogenitovi „veliki gradovi“ Dioklitije*, у књизи: *Od Dokleje do Podgorice*, Cetinje 1998, 55-69.

²⁵ Б. Борозан, н. д., 101.

²⁶ Војислав Кораћ, *Мартинићи, остаци раносредњовековног града*, Београд 2001, 180.

²⁷ Данас је у науци прихваћено да се на Градини налазио један од градова са царевог списка, али нам недостају подаци о његовом имену. Народно предање постанак града и његов назив доводи у везу са Немањићима. Прича се да је Градину подигао Градиња Немањић, отац Стевана Немање, по коме је и мјесто добило име, а који је ту сахрањен са свим благом које су Немањићи спремили за подизање цркава и манастира. Ту се наводно родило Немања, као и св. Сава, који је са тог мјеста отишао у Свету Гору. Ово је слично једном црмничком предању по којем се Немањин отац звао Грдина (Градиња). На мапама из XIX в. најчешће се јавља под именом „(Ruine) Gradine di S. Simeone”, и сл. (Види: Јевто Миловић, *Историјско-географски атлас Црне Горе, XVI-XX вијек*, Никшић 1990, 78, 82-83, 101, 175). Ту су и подаци да су Стефан Немања и његов отац Бела Урош рођени у Служу, који је од Градине удаљен око три километра. Традиција о Немањићима је у овом крају особито јака, и тиче се многих старина у Подгорици и њеној околини.

ватније подигнут у вријеме владавине Василија I (867-886) када долази до његовог снажног политичког дјеловања према словенским сусједи-ма. То је вријеме када Дукља признаје врховну власт Византије, и када долази до масовног покрштавања њеног становништва, па се у сарадњи са византијским установама изграђује административно и духовно средиште земље. Кораћ такође сматра да је и положај града морао бити одабран у непосредној сарадњи са византијском влашћу: „На традиционалној комуникацији средиште земље је могло да буде изграђено само у време пријатељског односа са Византијом. У друкчијим приликама, у непријатељским односима са царством морало би се бирати друкчије, повољније место за заштиту од спољне опасности”²⁸.

Кораћ тврди да на овом локалитету ни на једном мјесту нијесу пронађени трагови старијих грађевина, што ће рећи да је Градина продукт јединственог грађевинског подухвата. Античке спотије употребљене су према новој, друкчијој намјени. Према њему овај град се не може сматрати рефугијумом античке Доклеје јер он тада није ни постојао. Аутор истиче да базилика није саграђена на остацима старије грађевине²⁹, док је најшири могући хронолошки оквир за рељефни украс у камену коришћеном за унутрашњу обраду простора везан за период IX-XI вијека. Он сматра да су разлози замирања града социолошке природе, и да је застао на првом степену развитака. У овакво датирање уклапају се и неки ситнији налази. Грнчарија је рађена у традицијама X и XI вијека, што важи и за пронађене примјерке наушница, као и за друге предмете. По садржају и општем изгледу аутор овај град упоређује са главним градовима византијских провинција у јужној Италији³⁰.

Кораћево мишљење о времену настанка овог града коси се са представама већине научника, који Градину сматрају рефугијумом Доклеје, и који у њеној градњи разликују више фаза. Насупрот њима, Кораћ тврди да је град настао касније, али прихвата да се звао Лонтодокла, гдје такође препознаје име старе Доклеје, што је помало нелогично. Његово објашњење захтијевало би или друго име за град, или другачију етимологију назива Лонтодокла. Овдје ћу се осврнути на неке од таквих могућности.

Порфирогенит је овај назив забиљежио у вријеме када су у нашем језику постојали назали. Ако његову прву компоненту доведемо у везу са *sont-*, тадашњим изговором лат. *sanctus*, у топонимији до данас очуваног у каснијем облику *sut-*, *su-*, *sto-*, (Сутиван, Супетар, Стомрата), може се помишљати на хагионим Света Текла (уп. *Santa Maria* > *Sont-*

²⁸ В. Кораћ, *Мартинићи, остаци раносредњовековног града*, Београд 2001, 131.

²⁹ За разлику од Кораћа, Б. Борозан, у овдје наведеном дјелу, на базилици разликује двије фазе - рановизантијску и средњовјековну.

³⁰ В. Кораћ, н.д., 180-185.

o-more > *Sutomore*, и др), односно, да је записивач српско *Sont-o-tekla* (< *Santa Tecla*) чуо као *Lontodokla*³¹. Промјена $\tau > \delta$ у имену Текла могла је настати као посљедица прогресивне дисимилације, јер су се у сложеном називу два иста сугласника нашла на блиском одстојању. Промјена $\varepsilon > o$ могла је доћи из више разлога, а замјене вокала иначе спадају у најчешће грешке. Поменути дукљански градови јављају се само једном, и само код Порфиригенита, што знатно сужава простор за утврђивање изворног облика овог назива. То важи и за градове архонтије Србије, осим у једном случају. У 32. глави Порфиригенит на два мјеста помиње град *Дестиник*, прво у женском роду (*Δοστινίκα*)³², а затим и у мушком (*Δοστινίκον*)³³, и већ ту запажамо алтернацију $\varepsilon : o$, која у Порфиригениновом писању може указивати и на полуглас.

Предложена варијанта има исти број гласова као и царева, при чему их је седам истовјетних. Од преосталих, два се могу објаснити прихватљивим разлозима, а један би могао бити графичка грешка, какве су запажене у Порфиригениновом списку градова. Као ни претходне етимологије, ни ова се не може сматрати беспрекорном, самим тим што полази од широко прихваћене претпоставке да је назив Лонтодокла записан у искривљеној форми, фонетски блиској изворној, онако како је

³¹ Веома је честа појава називања насељених мјеста по титуларима њихових сакралних објеката. Светачко име често је стајало паралелно са старијим називом насеља, а који ће од њих надвладати зависило је од више фактора. Особито често су светачка имена надјевана мјестима која су била средишта паганских култова. Таквим именима називани су и поједини дјелови градова, као и њихове тврђаве, и ту долази до изражаја проблем идентификације старијег урбаног језгра града. По Лиречку се прва таква утврђења на Балканском полуострву јављају у доба Јустинијана I, и то у књизи Прокопијевој, гдје се говори о грађевинама овог цара (К. Ј и р е ч е к, *Хришћански елементи у топографској номенклаури балканских земаља*, Зборник Константина Лиречека I, Београд 1959, 467-468.). Пошто су та утврђења била само обновљена, остављена је могућност да су своја светачка имена могла добити и нешто раније, у V вијеку, али и да је поред ових малих утврђених мјеста било и неутврђених села која су носила оваква имена. Све у свему, Лиречек сматра да имена овог типа припадају првим вјековима хришћанства, док касније, у вријеме христијанизације Словена давање оваквих имена градовима, тврђавама и селима више није било уобичајено (К. Ј и р е ч е к, н. д., 467-468.). Једине примјере словенске адаптације овог хагионима налазимо у Далмацији. То су *Sutikva*, брдо које се налази недалеко од зида старе Салоне, и *Sutikla*, назив гробља у Подгори, у Макарској. Култ ове мученице могао је у наше крајеве бити пренешен са истока у IX или X вијеку, као што је случај са многим другим култовима. Он се јавља на подручју Истре и Венеције и прије IX вијека. Истина, св. Такла је у прво вријеме код нас спадала у мање познате култове, што се види и из деформисаног облика *Sutikva*. Овакве деформације најчешће настају са промјеном становништва које понекад не разумије значење оваквих топонима, па их изговара по свом нахођењу.

³² *Византиски извори за историју народа Југославије*, 53.

³³ Исто, 58.

нотар аудитивно примио. Из тог разлога за његово разјашњење морамо узети у обзир и могућности које не спадају у категорију апсолутно прихватљивих рјешења, у коју укључујемо и све досадашње етомологије овог назива³⁴.

Међутим, вјероватнија ми изгледа његова грчка етимологија. Први дио *Λοντο-*, уз законити прелаз ие. *ǃ* у слов. *o*, највјероватније је придјев у вези са грчким *λανθάνω* „скривен”, што би савршено одговарало називу једног рефугиума чија је друга компонента (*-δοκλα < Δόκλεα*) назив напуштеног града. Порфирогенит називе градова увијек наводи у облицима који су у то доба коришћени, а овдје је ријеч о словенској адаптацији грчког назива тврђаве. Име античког града је у сложеном називу дошло у други план, па приликом адаптације због таквог фонетског окружења није дошло до појаве облика „Дукља”. То значи да за недокучивост етимологије овог назива нијесу одговорни писари, или информатори, већ словенска адаптација, коју је Порфирогенит прецизно записао.

Словени су овакав назив могли чути од старосједјелачког становништва, мада се може помишљати и на његову каснију ревитализацију посредством византијске администрације, приликом обнове градова, јер се још увијек тачно не зна какви су односи владали између Словена и Ромеја у првим вјековима по досељењу у отворену и проходну низију око Скадарског језера. Адаптирани облик Лонтодокла јасно указује да је тај сложени назив Словенима био неразумљив, и да они у њему нијесу могли препознати античку Доклеју. Зато он убрзо и пада у заборав. Осим античке, Словени нијесу знали за другу Доклеју, док је „скривена Доклеја” то првенствено била за Ромеје, а колико дуго, за сада не знамо. Посљедњу ријеч даће археолози, пошто истраживања Градине не можемо сматрати окончаним³⁵.

³⁴ Ако Лонтодоклу тражимо у данашњој топонимији, једини назив који би јој донекле наликовао налазимо управо у Мартинићима. То је *Љутоук*, име потока, а по њему и засеока (Сиге) у Доњим Мартинићима, који је удаљен свега неколико километара од поменуте Градине. Етимологија му се доводи у везу са придјевом *ljut* и глаголом *tući* (Drago Ćurić, *Hidronimija sliva Zete*, *Onomastica Jugoslavica*, 9, Zagreb 1982, 28). Веза са Порфирогенитовим називом могла би постојати једино у случају да вокал *u* из првог дијела овог назива потиче од назалног *o*, па би имали једно „Λοντ” као очекивани облик његовог записа. Ако се држимо Ћупићеве етимологије, није могуће установити везу између ова два назива, пошто за словенско **ljut* немамо таквих потврда.

³⁵ Непосредно по досељењу Словени не показују велико интересовање за порушене античке градове. Њихова ревитализација узима већег маха тек после покрштавања Словена, када Кораћ и датира настанак Градине. Романи се склањају у приморске и планинске крајеве, па у унутрашњости тешко можемо очекивати одржавање континуитета њиховог градског становништва, бар не за дужи временски период. На то указују и досадашњи археолошки налази са локалитета Градина.

Веза са грчким језиком у области удаљеној од грчког говорног подручја може упућивати на касније византијске утицаје. Дукља је имала копнену границу са Византијом, и то у равничарском терену, недалеко од центра теме Драч. Оне су припадале истој географској цјелини чију окосницу чини приморска низија, тзв. „Ниска Албанија”. У вријеме сеобе народа, равничарска насеља ове регије пропадају, а јављају се нова на природно заштићеним мјестима. У многим случајевима то су биле локације старих илирских градина. Та нова насеља подижу се и на узвишењима покрај важних комуникација, градских територија, а служила су и као уточишта околном становништву. Највећи дио тих насеља дочекао је сеобу Словена, када многа од њих пропадају. Раносредњовјековни словенски градови често су подизани на мјестима таквих рановизантијских утврђења, па с обзиром на снажно византијско присуство, не треба да изненађује могућност утицаја грчког језика на њихове називе, који је могао бити двострук.

Ако пођемо истим језичким трагом, та касна веза са грчким језиком може се односити и на Новиград. Предуслов за убикацију овог града је очуваност његовог назива на терену, али на територији некадашње архонтије Дукље до данас није очуван ниједан такав топоним, а за њега не знамо ни из расположивих историјских извора. Међутим, у јужном дијелу ове архонтије, код Бајзе, сада у албанским Кастратима, налази се брдо Маја Неаполит, чији је назив очигледно изведен од грчког *Neapolis* „нови град”. Његов први дио (алб. *маја* „врх”) указује на град лоциран на врху брда. Други дио *Неаполит* као да је изведен помоћу грчког наставка *-ites* (**Neapolites*) који би у овом случају указивао на становнике Неаполиса, па самим тим и на „насељени град”. Оваква двојност назива честа је појава у етнички шароликим територијама, каква је уосталом била и Дукља. На сличан начин је античка *Emonia* за вријеме византијске власти у VI вијеку постала *Neapolis*, којег су Словени из окружења назвали *Novigrad*.

Уколико се у нашем случају заиста ради о Порфирогеновом Новиграду, то би био јединствен доказ стабилности старосједјелачког етничког елемента на том подручју. На великом дијелу албанске територије многи такви објекти и данас носе словенске називе, па се оправдано може поставити питање разлога због којих се његова словенска верзија показала мање отпорном, и поред тога што се локалитет налазио у границама словенске архонтије. Не указује ли баш то на активни живот овог града, па самим тим и на његову важност као пограничног града у ромејско-словенским односима, као и на активно присуство Ромеја. У многобројним сукобима са Византијом над таквим утврђењима често се смјењивала власт зараћених страна. Непостојање података о ранови-

зантијском Неаполису, затим тадашњи дезурбанизациони токови, односно постепени средњовјековни опоравак урбаног живота, појава грчког назива умјесто словенског, у претходно романском говорном подручју, његова семантика, и неки други детаљи, као да говоре да је ријеч о грчком преводу изворно словенског облика.

Назив овог града до Порфирогенита је дошао нешто редукован, јер записани облик *το Νουγράφε* треба читати као *Nograd*. Сматрам да такав облик потиче отуда што је информатор словенско *Nov(i)grad* чуо као *Nograd*, (уп. *Nograd* у Мађарској), а Грци су словенски вокал *o* често транскрибовали као *ov*³⁶. Финално *ε* долази отуда што су странци називе словенских градова често писали у локативу, а то је редовно чинио и Порфирогенит.

Топоним *Градац* веома је чест на територији Црне Горе, али ни за један од њих не може се са разлогом тврдити да је Порфирогенитов *Γράδετα*. Петар Скок у његовом писању претпоставља графичку грешку, па узима да друго *a* стоји умјесто *ζ*, а да је *ε* дато за полуглас, па би по њему исправан облик гласио *Γράδετζι* = *gradci*, што би био словенски локатив од *gradьсь*.³⁷ Исправка другог *a* са *ζ* је логична, што се не бисмо усудили тврдити за *ε*, које је Скок сматрао полугласом. Архонтија Дукља захватала је и један дио сјеверне Албаније, гдје су због ране измјене етничке структуре становништва многи стари словенски топоними остали „замрзнути”. Отуда тамо и данас постоје на десетине топонима са *-grad-*, међу којима су чести облици *Gradec* и *Gradeci*. Позната су нам четири топонима *Gradeci*, али се само један од њих налазио на територији архонтије Дукље, и то у старој жупи Купелнику, на источној обали Скадарског језера. Данас се осим градинског локалитета односи и на хидроним (*Fikdljat e Gradecit*), значајан дио поља, и на насељено мјесто у њему. Назив му је идентичан са коригованим царевим *Γράδετζι*, без потребе за тумачењем поменутих мијеста ознакама за полуглас и локатив.

Већ сам говорио о томе да су многи раносредњовјековни словенски градови настали на мјестима рановизантијских утврђења, а назив овог дукљанског града јасно указује да се налазио на мјесту старије утврде. Називе *Градац*, *Градина*, и сл. Словени су најчешће давали затеченим и напуштеним утврдама, а овај је као насељени словенски град забиљежен још у X вијеку. Албански Градец је илирско -римска градина, док код таквих топонима у Црној Гори најчешће не налазимо значајније материјалне трагове насеља.

Локалитети Градци и Маја Неаполит не налазе се на међусобно великом растојању, мада оно није веће ни између захумских градова Сто-

³⁶ За ову појаву упореди облике: *Βατουσιάνη* < Ватошани; *Γρομμογράφες* < Громоради, итд.

³⁷ P. Skok, *Kako bizantinski pisci pišu lična i mjesna slovenska imena*, 69, 175, 184, 186.

на и Ошља. Но, то не треба да нас изненађује, јер се на том подручју у античком периоду налазила још гушћа концентрација утврђених насеља, чему су погодвале и природне околности. Осим тога, ови градови су се налазили према византијској територији, па су и у том погледу могли имати важне функције. Јасно је да у Дукљи у то вријеме нијесу постојала само три града, већ више њих, а Порфирогенит је у свом сумарном опису Дукље поменуо само оне који су његовим извјештачима били најпознатији³⁸.

Дукљанске градове Порфирогенит назива „великим насељеним градовима”, а такав придјев не користи када помиње градове других архонтија, које једноставно назива „насељеним градовима”. У односу на рановизантијске и средњовјековне градове, град у Маргинићима је био средње величине. Ипак, неки истраживачи његову изјаву узимају за озбиљно, и на њу се ослањају у поступку убицирања. По свему судећи, у Порфирогенитовој изјави препознајемо још један примјер његове страсти за етимологисањем. Знајући смисао словенске ријечи *grad*, коју је препознао у именима дукљанских градова, а која се не јавља у именима градова других архонтија, вјероватно је закључио да су једино они названи таквим именима стога што су били велики. Изгледа да је таквом схватању подредио и њихов редослед у набрајању.

Име Дукља у средњем вијеку јавља се и у називима архонтије и Дукљанске или Дукљанско-барске архиепископије. Постојање оваквих назива за епископију, и цијелу дукљанску државу, најлакше је било наслонити уз назив средњовјековног града, па су Лонтодокла и епископија Диоклеја из notiција у свему томе лако нашле своје мјесто. Тај епископски град могао би једино бити сједиште измјештене епископије, назване по својој матици, чији је назив у списима вјештачким путем наметан њеном новом сједишту, које је имало другачији назив, који нам је једино познат из словенског адаптираног облика Лонтодокла.

Сада се поставља питање на који је начина архонтија Дукља добила такав назив. Обично се истиче како се назив града Доклеје пренио и на његову околину, али у стварности имамо ситуацију да област није називана тим именом у вријеме док је овај град цвјетао, него тек касније, када је у њему живот замро. Јасно је да становници ове словенске кнежевине нијесу имали разлога да ни себе ни кнежевину назову по једном

³⁸ Три поменуте локације (*Градина, Градеци и Маја Неаполит*) налазе се на старом путу који је јадранским залеђем водио од Скадра ка унутрашњости Зете, и даље за Травунију. Када се Зетска држава ослободила јаког византијског притиска, њено тежиште се из околине Скадарског језера преноси у Приморје, гдје у први план долазе тамошњи градови са својим живим поморским везама. У том наглом процесу литорализације Градец, Новиград и Лонтодокла убрзано губе своје функције, па је преживјелост њихових локација основни разлог њихове касније анонимности.

мртвом и напуштеном граду. То су учинили странци. Са доласком хришћанства она постаје значајно црквено средиште, што је, сматрам, било пресудно да словенска архонтија добије такав назив. Главнина њених жупа налазила се у окружењу рушевина античке Доклеје, па су странци и архонтију називали према црквеној организацији, каква је владала у једном тренутку. Такав назив посредним путем долази и у српске средњовековне документе. Преко црквене организације настали су и неки други обласни називи, као на примјер Рашка, пошто је епархија са сједиштем у Расу захватала највећи дио тако именоване територије. То значи да назив архонтије Дукље није могао доћи од имена града Лонтодокле, ма каква била његова етимологија. Пресудну улогу одиграла је традиција, наслоњена на црквену организацију, за коју још увијек тачно не знамо како је и на ком нивоу током раног средњег вијека егзистирала у блиском залеђу византијских приморских упоришта. Афирмација назива ове архонтије није подстакнута од стране словенског становништва, већ из дворских и црквених канцеларија, гдје су се такве традиције дуго одржавале. Уосталом, познат нам је манир византијских писаца да поједине крајеве и њихове становнике називају архаичним географским именима.

Како је назив Диоклеја првенствено био заступљен у администрацији, он није могао заживјети међу словенским становништвом, па га са престанком византијске превласти и из докумената постепено истискује назив Зета (првобитно *Zenta* и *Genta*). Иначе, било би тешко објаснити како он изненада добија превагу над службеним називом Диоклеја, ако већ није био доминантна одредница на том простору, утолико прије што улази у употребу од Барске битке (1042), упоредо са државним осамостаљењем локалног словенског становништва. Отуда је логично претпоставити да је назив Зета паралелно егзистирао као домаћи назив за ову државну организацију.